

ҚАЗАҚ ОРКЕСТРІ ҰЛТТЫҚ МҰРА РЕТІНДЕ: ТАРИХИ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН МӘДЕНИ МАҢЫЗЫ

Нұрболат Перизат kanatandirov2018@mail.ru Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті «Халық аспаптары» мамандығының 4 курс студенті. Атырау қ. Қазақстан Республикасы. Ғылыми жетекші:аға оқытушы, магистр Андиров Қ.Б

Еліміздің тәуелсіздік жылдарында қол жеткізген табыстарының бірі, мәдениет саласы бойынша, әрбір облыста құрылған ұлт аспаптар оркестрлері болып табылады. Қазір біздің елімізде «Құрманғазы» оркестрінің үлгісінде құрылған жиырмаға тарта осындай тек қана кәсіби ұлт аспаптар оркестрлері бар. Оның айғағы, облыс орталықтарынан ашылған кәсіпқой халық аспаптар оркестрлері ұжымдары. Атыраудағы Д.Нұрпейсова атындағы академиялық халық аспаптар оркестрі мен «Нарын» фольклорлық халық аспаптар оркестрі. Оралдағы Даулеткерей атындағы халық аспаптар оркестрі, Ақтауда Абыл Тарақұлы атындағы халық аспаптар оркестрі, Ақтөбедегі Ахмет Жұбанов атындағы қазақ халық аспаптар оркестрі, Шымкент облыстық филармониясының Сүгір атындағы ұлт-аспаптар оркестрі, Ақмола облысының Көкшетаудағы К.Күмісбеков атындағы қазақ ұлт- аспаптар оркестрі, Сүйінбай атындағы Алматы облыстық филармониясының М.Төлебаев атындағы халық аспаптар оркестрі, Қарағандыдағы Тәттімбет атындағы академиялық халық аспаптар оркестрі, Семей, Қостанай, Жамбыл, Астана облыстық филармониясы жанынан құрылған қазақ халық аспаптар оркестрлері (барлығы да кәсіпқой ұжымдар). Қазіргі кезде республиканың ең шалғай аудандарынан да халық аспаптар оркестрлері мен түрлі ансамбльдерді көптеп кездестіруге болады. Тек Қазақстан Республикасының мәдениет Министрлігі жүйелерінің өзінде ғана жүздеген халық аспаптар оркестрлері жұмыс істейді. Олардың ішінде «халықтық ұжым» атағына ие болған халық аспаптар оркестрлері де көптеп саналады. Ондай ұжымдар Атырау облысында да қызмет етіп келеді. Олардың негізгі репертуары - күй. Бұл ешбір мемлекеттің аспаптық музыкасында жоқ жанр деуге болады. Біздің ең бірінші ұлттық байлығымыздың өзі осы күйдің санының шексіздігінде. Басқа ұлтта, мемлекеттерде жоқ қазақтың күйшілік мұрасының алатын орны ерекше. Өйткені, бірнеше мыңдаған күйлердің шығу тарихын зерттесе еліміздің әр замандағы тарихы баяндалады. Әр заманның өзінің күйлері бар. Бұл кешегі отаршылдық заманда бұрмаланған тарихымыздың шындығы деуге болады. Егемендік алғалы бері де зерттеліп, жинастырылуда. Бірнеше ғасырдан бері дамып келе жатқан күй жанрының оркестр арқылы барлық бояу, өрнектерін нақышын келтіру, негізінде академик А.Қ.Жұбановтан басталса, қазіргі Егеменді еліміздің үздік білімді музыканттарының еңбектерінің арқасында жаңа қырымен көрінуде. Оған куә еліміздегі халық аспаптары оркестрлерінің жыл санап көбейіп, санының артуы. Оның ішінде үлгі боларлық Құрманғазы атындағы және Нұрғиса Тілендиев атындағы «Отырар сазы» фольклорлы – этнографиялық оркестр. Халық сонау ықылым заманнан-ақ, өз өмірі мен тіршілігінің барлық кезеңдерін музыка тілімен бейнелеп, ән-күйлері арқылы баян етіп отырған. Оны домбыра, қобыз, сыбызғы т.б. музыка аспаптары арқылы ұрпақтан ұрпаққа жеткізе білген. Ал, оны жеткізушілер халық арасынан шыққан дарынды өнер иелері болды. XIX ғасырдың бас кезінен бері өмір сүрген халық композиторларының біразының есімдері қазір мәлім боп отыр. Олардың бәрі де әліпті таяқ деп білмейтін, нота дегеннен бейхабар болса да, өз халқының мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған, 130 көптеген музыкалық шығармалар қалдырып кеткені айқын. Олар халық аспаптарына арнап шығарған шығармаларын, яғни домбыра мен қобыз, сыбызғыға арналған музыкалық пьесаларды, «күй» деген бір - ақ сөзбен атаған. Қазақтың халық аспаптары музыкасының негізі - күй. Ал, күй дегеніміз- адамның жан дүниесіндегі

толғанис-тебіреністерін, тарихи кезеңдердегі нақтылы оқиғаларды, табиғат болмысындағы көрініс құбылыстарды, тағы басқа сезімдік әсерлерді музыка тілімен бейнелеп көрсететін, бағдарламалы мазмұны бар, аспаптық шығарма. Профессор Құдайберген Жұбановтың «Қазақ музыкасында күй жанрының пайда болуы жөнінен» деп аталатын мақаласында: «...Қазақта ән мен күйдің екі басқа болушылығының өзі халық музыкасының жақсы ғана жетіскен сатыда тұрғандығын көрсетеді. Өйткені бұлар әуелден бір болып, бара-бара музыка мәдениеті жетісе келе, бірінен – бірі айырылып, вокал музыка, инструментал музыка болып, егізделіп шыққан». Күй мұрасы тым ертедегі тарихи дәуірлерден бастау алып, Асан қайғы, Қорқыт, Абыздармен желіленіп, одан бергі Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Ықылас т.б өнер саңлақтары арқылы сабақтасып, Қазанғап, Дайрабай, Өскенбай, Мәмен, Сейтек, Сүгір, Диналармен кеңестік дәуірге ұштасып, бүгінгі күнге дейін жалғасын тауып келе жатыр. Күй өнерінің мол жүгін арқалап, оны бүгінгі күнге дейін жеткізіп, дара танылған негізінен үш аспап. Олар-домбыра, қобыз және сыбызғы. Күй қазынасының басым көпшілігі домбыраның еншісінде. Домбыра күйлерін кеңестік дәуірге жеткізуде айтулы күйшілер Уахап Қабіғожин, Қамбар Медетов, Лұқпан Мұхитов, Науша, Махамбет Бөкейхановтар, Ғабдулман Матов, Қали Жантілеуов, Жәлекеш Айпақовтардың сіңірген еңбегі өте зор. Халыққа кең тараған аспаптық музыканың енді бір түрі – күйлері. Бұл мұраны негізінен бүгінгі ұрпаққа жеткізген қобызшы күйшілер - Жаппас Қаламбаев пен Дәулет Мықтыбаевтар. Домбыра мен қобызға қарағанда сыбызғы аспабын пайдалану, ел ішінде сирек кездеседі. Сол себепті аспапты музыкадағы сыбызғы күйлерінің мөлшері көпте емес. Қазақтың музыкалық аспаптары әрине, осы үшеуімен ғана шектелмейді. Көптеген музыка аспаптары халық басынан кешкен дүрбелең дәуірлердің шаң-тозаңының астында қалып, ұзақ уақыт бойына ұмыт болып келді. Көне халықтық музыка аспаптарын іздестіру, зерттеу жұмыстары негізінен кеңес дәуірінде қолға алынды. Бұл саладағы өнер тану ғылымының кандидаты, белгілі музыка зерттеушісі Болат Сарыбаевтың қосқан үлесі ерекше. Он жылдан астам уақыт бойына көне аспаптарды қалпына келтіру, дамытып-жетілдіру жұмыстарын жүргізді. Қазірде қазақтың жиырмадан астам музыкалық көне аспаптары бар. Мысалы - сазсырнай, қос сырнай, жетіген, шертер, керней, даңғыра, дауылпаз, шындауыл, дабыл, кепшік, асатаяқ, қоңырау, шаңқобыз, тайтұяқ, үскірік, ұран, бұғышақ сияқты аспаптар бүгінде музыкалық сұраныс-қажетімізді толығынан өтеуде. Соңғы 30-35 жыл беделінде осы аспаптар құрамы негізінде мүлде жаңа үнді «Шертер», «Мұрагер», «Адырна», «Сазген», «Әсем қоңыр», тәрізді ансамбльдер мен «Отырар сазы» фольклорлы - этнографиялық оркестр дүниеге келді. Аспаптық музыка қорын жинақтап, нотаға түсіру, жүйелі зерттеу жұмыстары кеңес дәуірінде нақтылы жүзеге асырылды. Орыстың музыка мәдениетінің көрнекті өкілдерінің бірі А.Затаевичтің жиырмасыншы жылдары - қазақ жеріне келіп, музыкалық мұрамызды жинап, нотаға түсіруі Фарер өлкесіндегі елеулі оқиға болды. Мысалы, оның 1925 және 1931 жылдары жарық көрген екі жинағына қазақ жерінің әртүрлі өлкелерінен жазылып алынған 80-жуық күйлер енген. Ал, отызыншы жылдары қазақтың аспаптық музыкасын жинап, жазу жұмыстарына Е.Брусиловский, Б.Ерзакович, Б.Мацуцин, С.Шабельский, Л.Хамиди т.б. өнер қайраткерлері айтарлықтай үлестерін қосты. Қазақтың ұлттық саз аспаптарының қалыптасып даму деңгейі еуропа, азия елдерімен салыстырғанда әлдеқайда кенже қалған. Десекте қазақтың ұлттық саз аспаптары ғасырлар бойы жаңғырып, даму кезеңдерін бастан кешті. Алғашқы рет қазақтың ұлттық саз аспаптары кеңес 131 үкіметінің тұсында өткен ғасырдың отызыншы жылдарында Ахмет Жұбановтың бастамасымен ұлттық фольклорлы оркестрге икемделіп түрленіп көптеген саз аспаптарымыз жаңа сипатта жаңғырып түледі. Бұл сан ғасырдан бергі қазақтың ел болып алғаш рет аспаптарына көңіл бөліп дамытқан тұсы және ішекті шертпелі, ыспалы, үрмелі, шулы аспаптардың тұңғыш бас қосып қазақ

даласының дауысын аспап тілімен жеткізуі болып тарих бетінде алтын әріптермен жазылды. Қазақ халық аспаптарынан еуропаланған оркестр құру туралы идея А. Жұбановты жайбарақат қалдырмағаны ақиқат, сол кездің өзінде қаладағы дәстүрлі өнерді қолдап, тең (мәтін), «таза күйінде» сақтап қалу үшін көп нәрселер жасады. Халық аспаптары оркестрін құру кезінде күйлерді орындауға «феодалдық өмір кезеңінің идеялық көрінісі» деген кінә тағылды, сол себепті сол жылдары бұл оңай іс саналған жоқ еді. Соған қарамастан Ахаң құрған оркестр айрықша орын алды, өйткені ол дәстүрлі музыканы орындаудағы көпдауыстылыққа «шабысты» көрсету мүмкіндігін берді. Оркестрдің репертуары басынан бастап екі планды - еуропалық және ұлттық болды. Оркестр кейін ұлт мақтанышына айналды. Көне халықтық музыка аспаптарын іздестіру, зерттеу жұмыстары саласында өнер тану ғылымының кандидаты, белгілі музыка зерттеушісі Болат Сарыбаевтың қосқан үлесі ерекше. Он жылдан астам уақыт бойына көне аспаптарды қалпына келтіру, дамытып-жетілдіру жұмыстарын жүргізді. Соның нәтижесінде «Отырар сазы» фольклорлы-этнографиялық оркестрі құрылды. Ол да Құрманғазы атындағы оркестр сияқты еуропалық принциптегі оркестрлік топтарға негізделді. Бірақ оған көптеген жаңадан туындаған, осы уақытқа дейін Б.Сарыбаев байқаудан өткізген жаңадан табылған көне музыкалық аспаптар енгізілді. Бұлар оркестрдің дыбыстарының жалпы тембрін өзгертіп, халықтың құлағына сүйкімді, жұмсақ, жағымды дыбысталуға жақындатады. Егер Құрманғазы атындағы оркестр еуропаланудың жолындағы мәдениеттің күрт өзгеруінің прогресстік символы болса, ал «Отырар сазы» оркестрі ежелгі мәдениеттің тереңдігін, өзіндік ерекшелігін дәлелдеп берді. Бұл оркестрдің дыбысталу тембрінде, оның атауы мен Құрманғазы атындағы оркестрдің репертуарына енбеген, мәдениеттің көнерген түрін сақтап қалған Оңтүстік, Шығыс Қазақстанның дәстүрлі туындылары негізін құрған репертуарында байқалып тұрды. Оркестрдің келбетін қалыптастырған атақты домбырашы, дирижер, талантты композитор Нұрғиса Тілендиев болатын. Қазақ халық композиторларының күйлері бүгінде оркестрге түсіріліп, көз алдында құлпырып құлақ естімеген бояу тауып, жер жүзілік классика мен орыс совет музыка мәдениетінің негізінде түлеп жаңарды. Қазіргі кезде қазақ күйлері өз елімізде ғана емес шетелдерде де тарап, жалпақ жұртқа жайылды. «Қазақтардың көшпелі тұрмысына қоңыр үні мен сән, көрік беретін» домбыра бүгінде үлкен концерт залдарында жеке орындауда да, оркестрде де күй төгіп, тыңдаушы қауымды эстетикалық әсерге бөлейді. Дүниежүзілік музыка мәдениетінің үлгісінде дамып, кең құлаш жайған қазақ күйлері Қазақстан композиторларының опералық және симфониялық шығармаларына арқау болды. Кеңестік дәуірде Қазақстандағы халық аспаптары музыкасының өркендей өсіп, дамуы, кәсіби өнер деңгейіне көтерілуі негізінен отызыншы жылдары басталды. Бұл республикамызда оқу орындарының ашылып, онда халық аспаптарының да жүйелі түрде оқытылуына тікелей байланысты болды. 1934 жылғы халық таланттарының Бүкілқазақстандық І-ші слетінен кейін құрылған Қазақтың Құрманғазы атындағы халық аспаптар оркестрі осындай өскелең өнеріміздің қажетінен туған еді. Бұл оркестрдің өмірге келуі қазақтың аспаптық музыка өнеріне өлшеусіз өзгерістер енгізіп, кәсіби биік деңгейге көтерілуіне аса зор ықпал етті. Оркестрді ұйымдастырушы және оның тұңғыш дирижеры, көркемдік жетекшісі Ахмет Жұбанов болды. Қазақтың аспапты музыкасын дамыту ісі Құрманғазы атындағы академиялық халық аспаптары оркестрімен тығыз байланысты. Бірнеше жылдар бойы бұл оркестр үшін көптеген қазақстан композиторлары шығармалар жазып келді. Біздегі аспапты музыканың табысты болуына тағы 132 бір себеп: халықтық музыка аспаптарын жаңадан жетілдіріп, жақсарта түсу саласында да зор жұмыстар істелді. Бұл жөнінде 1934 жылы құрылған ғылыми зерттеу кабинеті мен музыкалық эксперименталдық шеберхананың атқарған қызметін атап айту керек болады. Ағайынды Романенколар мен Қамбар Қасымов сияқты

тамаша шеберлер пернелі және сазды музыкалы аспаптардың жаңа түрлерін (домбыраның, қобыздың, сыбызғының бірнеше түрлерін) жасап шығарды. Мұның өзі оркестрдің мүмкіншілігін өлшеусіз ұлғайтып, халық музыкасын көп үнді, көп сарынды етіп өңдеуге мүмкіндік берді. Осы орайда, ең алдымен, қазақ совет музыкасының негізін қалаушылардың бірі, академик, өнертану ғылымының докторы, профессор Қазақ ССР-нің халық артисі Ахмет Қуанұлы Жұбановты (1906-1968) атауымыз орынды. А.Жұбановтың республикамыздың музыка мәдениеті тарихындағы алатын орны ерекше. Оның ғылыми, дирижерлық, ұстаздық, орындаушылық, ұйымдастырушылық, қоғам қайраткерлігі мен композиторлық еңбектері өз алдына бір төбе. А.Жұбановтың қазақтың аспаптық музыка өнері саласында да сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. Оны арнайы жүйеге келтіріп, кәсіби жолға түсірген де Ақаң. Ол аспаптық музыка саласында ұлт кадрларын даярлау ісіне де белсене араласты. Көп жылдар бойына Алматы Мемлекеттік консерваториясындағы халық аспаптары кафедрасына жетекшілік етті. А.Жұбановтың «Ария», «Романс», «Көктем», «Вальс», «Би күйі» тәрізді шығармалары халық аспаптары музыкасының алтын қорына енді. Сондай-ақ, А.Жұбанов Құрманғазы атындағы халық аспаптары оркестрінің репертуарынан берік орын алған көлемді шығармалар да жазды. Олар – «Қазақ маршы», «Құрманғазы маршы», «Абай» симфониялық поэмасы, Абай әндері тақырыбына фантазия, Бірінші және Екінші тәжік сюиталары. Қазақстан композиторларының симфониялық инструментальдық аспаптық музыкасының қалыптасуы да Кеңес Одағындағы профессионалдық музыка жанрының қалыптасуы сияқты халықтың музыкалық творчествосымен тығыз байланысты. Бұл жылдар ішінде қазақтың симфониялық және инструментальдық аспаптық музыкасын, осы даму кезеңіне лайықты, айтарлықтай байытқан композиторларымыздың бірі Б.Г.Ерзакович болды. Ол қазақтың «Камшат бөрік», «Дайдидау», «Көгаршын» сияқты халық әндерінің негізінде «Увертюра» (1935 жылы) жазып шықты. Композитордың ол увертюрасы Кеңестік Қазақстанның 15 жылдығына арналған болатын. Бұл жылдар ішінде А.В.Затаевичтің ісін жалғастырып, қазақтың фольклорлық музыкасын жинап, зерттеу жұмысын жолға қоюда композиторларымыз А.Қ.Жұбанов, Е.Г.Брусиловский, Б.Г.Ерзакович, Л.А.Хамиди, Д.Д.Мацуциндер елеулі еңбек сіңірді. Олар қазақтың халық музыкасын жинап, зерттеп қана қойған жоқ, сонымен қатар оларды өңдеп, жаңа өмірге сәйкес пайдаланып отырды. Халық музыкасын өңдеу-түрлендіру, Оны аспаптарға бейімдеу жұмыстары қазақтың профессионалдық музыкасының қалыптасуына елеулі ықпал жасады. Соғыстан кейінгі 10 жылдың ішінде тәжірибелі дирижерлар: А.Қ.Жұбанов, Л.А.Хамиди, Л.М. Шаргородскийлер басқарған Қазақтың - Құрманғазы атындағы мемлекеттік академиялық халық аспаптары оркестрінің орындаушылық шеберлігі жетіле түсті. Бұл жағдай бұрынғы қазақтың халық аспаптарын біраз жетілдіре түсуді, сондай-ақ оркестр құрамын консерватория бітірген білімді мамандармен толықтыра түсуді қажет етті. Ұжымның концерттік бағдарламаларына оркестрдің орындайтын халық композиторларының күйлерімен қатар, сол күйлерге қосымша есебінде орыстың және шет елдік классик композиторлардың шығармалары да ене бастады. Қазақтың халық композиторларының күйлерімен қатар, С.И.Шабельский, Л.А.Хамиди, Л.М.Шаргородскийдің дирижерлық етуімен Глинканың «Фантазия вальсі», Дворжактың «Славян биі», Моцарттың «Рондосы», Глазуновтың «Концерттік вальсі», т.б.ойналып жүрді. 1982 жылы қыркүйек айының бас кезінде Димаш Ахметұлы Қонаев Орталық комитетке Нұрғиса Тілендиевті шақырып алып «Қазақтың ұмытылып қалған әндері мен күйлерін жарыққа 133 шығармасак болмайды. Қазақта домбыра мен қобыздан басқа да музыкалық аспаптар бар екен, «Отырар сазы» фольклорлы – этнографиялық ансамблін құруды өзіне жүктегелі тұрмыз. «Қыз Жібек» фильмі арқылы неге қабілетті екенінді көрсеттің. Дәл сондай көне музыкалық мұрамызды тірілткенің жөн болар» - деп

тапсырма берді. «Отырар сазы» фольклорлы – этнографиялық оркестрі «Отырар сазы» осы мақсатта құрылған еді. Оның оркестр ретінде өмірге келуі – 1982 жылдың қазан айының 1 – і күні деп есептеледі, бұл Халықаралық музыка күніне сәйкес келгендігімен де есте қалады. Алғашқыда шағын топтан құралған өнер ұжымы қазіргі кезде, тарихи өлшеммен алғанда аз ғана уақыт ішінде, шығармашылық биіктерге көтерілген, бәрі мақтан етіп жүрген атақты оркестрге айналып отыр. Музыкалық аспаптардың түрлері көбейді, сапасы жақсартылды. Ата – бабамыздан келе жатқан асыл мұрамызды жинастырып, шебер жаңғыртып, бұл салада ерекше шығармашылық биікке жеткен ұжым деп Құрманғазы атындағы мемлекеттік академиялық ұлт аспаптар оркестрі және фольклорлы – этнографиялық «Отырар сазы» оркестрін танысақ керек. Құрманғазы оркестрі негізінен төкпе күйін нығайтса, «Отырар сазы» шертпе күйді кәсіби деңгейге көтерді. Бұл – баға жетпес еңбек. «Отырар сазы» оркестрінің құрамында қазақтың көне халық музыкалық аспаптары – домбыра мен қобыздан басқа жетіген, шертер, шаңқобыз, жезқобыз, месқобыз, сырнай, сазсырнай, сыбызғы, асатаяқ, дауылпаз, тұяқтас, қоңырау, тағы да басқаларының .үні алғаш рет кең тыныспен профессионалдық дәрежеде естілді. Бұрын орындалмай келген әндер мен күйлердің репертуар - негізіне алынуы да «Отырар сазының» ерекше сонылығы. Күйлердің байырғы қабаты болып табылатын қобыз шығармаларының бұл оркестрде құлпырып ойналатынын көріп те, естіп те жүрміз. Мысалы, Ықыластың «Қамбар батыр» •л күйі өзінің нағыз терең сипатын осы оркестрдің орындауында көрсете алған десек артық айтқандық емес. Бір кезде онша еленбей келген, бірте - бірте ұмытыла бастаған шертпе күйлердің табиғаты танылып, ойлы да сұлу келбеті халыққа кеңінен насихатталуы оркестрдің қызметінде ерекше бағасын алады. Қазірдің өзінде мұнда Тәттімбеттің «Қосбасар», «Сарыжайлау», «Сылқылдақ», Сүгірдің «Кертөлғау», «Бес жорға», Ықыластың «Ерденнің Тыр күйі», «Қамбар батыр», қазіргі Қазақстан композиторларынан М.Төлебаевтың «Еске алу», Н.Тілендиевтің «Ата толғауы», «Аңсау», «Көш керуен», К.Күмісбековтің «Фараби сазы», «Қорқыт күйі» т.б. композиторлардың шығармалары ойналып жүр. Сонымен қатар оркестр репертуарында Қазақстанның түкпір - түкпіріне кең таралған домбырашылық дәстүр үлгілері де қосылған. Құрманғазының «Серпер», «Қызыл қайың» секілді көпке қанықты күйлерінің өзі бұл оркестрде жаңа кырларымен танылғандай болады. Қазақтың барша күйшілік дәстүрін қамтуға қауқары келетін «Отырар сазының», негізінен, қобыз күйлері мен шертпе күйлерді, сондай – ақ қазақтың бұл кезге дейін көп орындалмай келген ән мұрасын да насихаттауға мейлінше ден қойып келеді. Қазіргі композиторларымыздың өңдеуімен берілген немесе тыңнан шығарылған күйлер де оркестрдің репертуарлық бағытына үйлесіп отырады. Оркестрдің құрылған күнінен бастап оның көркемдік жетекшісі әрі бас дирижері - Кеңес елі мен Қазақстанның халық әртісі, халық қаһарманы, композитор Нұрғиса Атабайұлы Тілендиев болды, ол осы қызметті өмірінің ақырына дейін атқарды. Оркестрдің күллі табысы мен жаңалығы асқан домбырашы, талантты композитор Н.Тілендиев есіміне тікелей байланысты. Батысқа келетін болсақ, 1955 жылдан Мұнайшылар мәдениет үйінде 8 адамдық домбыра үйірмесі ашылып, соның негізінде 1956 жылы 13-14 адамнан құралған домбыра ансамблі болды. 1956 жылдың күзінде осы ансамбльдің көркемдік жетекшісі болып, Алматыдан тұңғыш консерваториялық білім алып келген Сейілхан Құсайынов тағайындалды. Сейілхан жұмысқа кіріскеннен кейін, бұл ансамбльге түрлі техникумнан студенттер мен қала жастары тартылып пединститут оркестрінен он шақты студент қатысып, құрамы кеңейтіліп қатысушылар саны 20 30-ға дейін жетті. Қаладан: Құмар Хасанов - примач, бүкіл еңбегі «Запказгеология» бірлестігінің аппаратында болған, геолог-ғалым. Қапар Темірғалиев - белгілі сағат жөндеуші. Текей 134 Қарамурзиев - примач, қазіргі АМГ институтының профессоры. Бұл азамат сол кезде домбыра пернелерінің тағылатын орнын математикалық

жолмен домбыра сабының ұзындығы мен тиектерінің аралығын дәлме-дәл есептеп шығарудың формуласын тапты. ГГПИ-дан (қазіргі Х.Досмұхамедов атындағы АМУ) Қатимолла Ризуанов, Сағындықов Төлеу, Жұмалиев Қуанғали, Шаженбаев Дәйеш, Түсіпқалиев Сүндетқали, Хамзин Алдамберген, Меңдібаев Таңаш, Базарбаева Мәрияш, Жалғасбаева Зауза т.б. студенттер болды. 1956 жылдың қысында сазгер-дирижер Нұрғиса Тілендиев Гурьевке келді. Атақты сазгер әуелі студенттер оркестрін, одан кейін Мұнайшылар мәдениет үйіндегі халық аспаптар ансамблін тыңдады. Белгілі музыка маманы студенттер оркестріне жоғары баға беріп, болашақта қобыз, прима, дауылпаз, бас домбыра сияқты аспаптарды енгізу туралы кеңес берді. 1957 жылы 5-ші сәуірде Қазақстан Компартиясы орталық комитетінің, Қазақ ССР министрлер кеңесінің Алматыдағы үкімет үйінде бүкілодақтық және дүниежүзілік жастар фестивалін өткізу жөніндегі №175 санды қаулысы шыққан болатын. Сол қаулы негізінде, Облыстық партия комитетінің арнаулы қаулысы қабылданып облыс, қала, аудан, ауылдарға тапсырма беріліп, өнерпаздықты дамытуға бетбұрыс жасалды. 1957 жылы Мәскеуде өтетін жастар мен студенттердің дүниежүзілік 6-фестиваліне дайындық жұмысы жүргізілді. Мұндай әзірлік сол кезде екінші жыл ғана жұмыс істей бастаған Гурьев пединститутында да қызу қолға алынды, халық аспаптар оркестрі ұйымдастырылды, оркестр құрамы алпыс адамға жетті. Сол тұста біздің облысымызды Нұртас Оңдасынов деген азамат басқарды. Ол сол кезде: «Құрманғазы оркестрі бар, енді Дина атындағы оркестрді неге құрмасқа» -деген еді. Сөйтіп, Гурьев облысында алғаш рет қазақтың ұлт аспаптар оркестрін ұйымдастыру жолға қойылды. Жетекші маман ретінде, оркестрді құрып, ұйымдастыру жұмыстары Алматыдан арнайы шақырылған «Мұнайшылар» Мәдениет үйінің жанынан құрылған халық аспаптар ансамблінің көркемдік жетекшісі Сейілхан Құсайыновқа жүктелді. Бұрынғы ансамбль мүшелері сан жағынан көбейе бастады. Алғашқы кезде оркестрлік жүйеде ұйымдастыру жұмыстарында және барлығы бірдей қосылып ойнауда үлкен қиындықтар кездесті. Бұның себебі, әр ауылдан келген оркестр мүшелері әр түрлі жолмен, өз беттерінше үйренген және домбырада ойнау стильдері де әр түрлі еді. 1957 жылы жастар мен студенттердің бүкілодақтық фестивалі облыс еңбекшілерінің өнерге деген ерекше құлшынысын көрсетті. Сол жылдың басынан бастап облыста фестивальге жаппай әзірлік жұмыстары жүргізіліп, көктемде аудан көркемөнерпаздарының байқауы өткізілді. Бұл фестивальда облыс өнерпаздары барлық жанрда дерлік өнерлерін көрсетті. Байқау сарапшыларының төрағасы Н.Тілендиев болды. Бір жұмаға созылған өнер мерекесінің қорытынды концерті Жеңістің 12 жылдығына сәйкес келді. 9 мамыр күні «Жилгородоктағы» мұнай өңдеу зауытының стадионында облыстың 500 домбырашысы бас қосқан, бұрын-соңды болып көрмеген, ғаламат халық аспаптар оркестрі қазақ тарихында тұңғыш рет өнер көрсетті. Орталық дирижер пультінде Нұрғиса, екі жағында аласалау тұғыда Сейілхан мен Тоқсанбай үшеуі синхронды дирижерлық етті. Бұл сәттердің суреті облыстық тарихи-өлке тану музейінде тұр. Осы бес жүз домбырашыдан бармағынан бал тамған 100 өнерпаз таңдап алынды. Олардың жартысына жуығы студенттер болды. Жүз адамнан құрылған оркестрге Н.Тілендиев өзі басшылық етіп, фестивальге дайындады. Сейілхан Нұрғисаға көмекші болды және ұйымдастыру жұмыстарымен айналысты. Осы фестивальдің бел ортасында болған музыка зерттеушісі, сазгер, академик Ахмет Жұбанов былай деп жазды: «Кішкентай аспаптар ансамблінде немесе оркестрге нота арқылы күйлерді де, әндерді де, басқа халықтық үлгілерін де түсіріп ойнауға болады. Бұл жөнінде гурьевтіктерден үлгі алу керек. 1957 жылы облыстық фестивальға 1200 домбырашы қатысты. Осы кезде облыс көлемінде екі жүзден аса өнерпаздық домбыра оркестрі бар. Олардың басшыларының бірқатары нота сауатынан хабарлы. Өйткені оларды Гурьевке жиып алып, 135 музыка сабағынан мәліметтер беріп жіберген. Сондықтан кейбір оркестрлері нотамен орыс, европалық музыка

шығармаларын да орындайды». Халық аспаптары музыкасы саласында да көптеген шаралар іске асырылып жатыр. Мысалы, арнаулы музыкалық оқу орындарында осы бағыттағы оқып - үйрену тәртібі белгілі бір жүйемен жүргізіліп келеді. Көптеген көне аспаптардың орындаушылық мектеп, кластары ашылды. Оларға талапкер өнерпаздар тартылып, өз ісінің білгір шеберлері, оқытушы мамандар ұстаздық етеді. Осының бәрі ертеңімізге үлкен үміт артып, сеніммен қарауға негіз береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі: 1. Байжұмаов С. Халық аспаптары оркестрі. А., 1993. 2. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. А., 1975. 3. Жұмалиева Т., Ахметбекова Д., Ысқақов Б., Карамендина, Қоспақов З. Қазақ халқының дәстүрлі музыкасы. А., 2005. 4. Сарыбаев Б. Казахские народные инструменты. А., 1978. 5. Тілендиев Н. Ата толғауы. А., 2005. 6. Нағымұлы Ш. Атырау: білімге бастаған жолдар. А., 2000. 7. Қазақ өнері. Энциклопедия. Алматы: Білім, 2002. 8. Қазақ күйлерінің тарихы. Алматы. 2000. 9. Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері. – Астана. 2002. 10. Назаров Ж. Жайық жағасында. Өн-күй жинағы. – Алматы. 2001. 11. Райымбергенов А., Райымбергенова С. Күй төресі Қазанғап. – Алматы. 2022. 12. Кипиев Қ. Дирижерлау техникасының негіздері. – Атырау. 2024.